

У контору фірми надмогильних пам'ятників «Генріх Кроль і сини» зазирає сонце. Стоїть квітень 1923 року, і наші справи йдуть добре. Весна не залишила нас напризволяще, ми жваво торгуємо, правда, собі на збиток, але що можна вдіяти — смерть неблаганна, від неї не захистишся, а людська скорбота потребує надгробків: з пісковіку, з мармуру, а коли почуття провини чи спадщина великі — навіть із коштовного чорного шведського граніту, полірованого з усіх боків. Осінь і весна — найсприятливіший час для торгівлі предметами скорботи: тоді помирає більше людей, ніж улітку і взимку; восени — тому, що сили засинають, а весною — тому, що вони прокидаються і спалюють ослабле тіло, як надто товстий гніт надто тонку свічку. Так принаймні каже наш найкращий агент Ліберман, грабар міського кладовища, а кому ж про це знати, як не йому? Ліберманові вісімдесят років, він поховав понад десять тисяч покійників, за комісійні від продажу надмогильних пам'ятників купив собі над річкою будиночок із садком та заводдю на форель, і професія зробила його гірким п'яницею. Єдине, що він ненавидить, — це міський крематорій, бо вважає його нечесним конкурентом. Ми теж не можемо його терпіти. Адже на урнах нічого не заробиш.

Я дивлюсь на годинник. Незабаром обід, а сьогодні субота, тому треба закінчувати. Я закриваю друкарську машинку, відношу за ширму ротатор «Престо», відсовую вбік взірці каменів і виймаю з фіксажу фотографії пам'ятників полеглим на війні та художніх надмогильних прикрас. Я не лише рекламист, художник і бухгалтер фірми, а й уже понад рік єдиний службовець контори.

Я з насолодою виймаю з шухляди чорну бразильську сигару. Її дав мені вранці комівояжер Вюртемберзької фабрики металевих виробів, щоб потім накинути нам партію бронзових вінків; отже, сигара добра. Я шукаю сірники, але, як майже завжди, їх немає під рукою. На щастя, у грубці ще жевріє вугілля. Я скручую десятимаркову асигнацію і припалюю з грубки сигару. Власне, в кінці квітня вже немає потреби опалювати приміщення — все це вигадки мого хазяїна Георга Кролля. Він вважає, що коли людям, яких спіткало горе, доводиться платити гроші, то в теплій кімнаті вони роблять це охочіше, ніж у холодній. Скорбота — це вже й так своєрідне замороження душі, а коли в покупця ще й мерзнуть ноги, то годі й думати про те, що візьмеш із нього добрі гроші. А перед теплом ніщо не встоїть, навіть гаманець. Тому наша контора завжди жарко нагріта і нашим агентам якнайсуворіше наказано ніколи не вкладати угод на кладовищі, в холодну погоду або в дощ, а тільки в теплій кімнаті і по змозі на повний шлунок. Скорбота, холод і голод — погані партнери в торгівлі.

Я шпурляю в грубку рештки асигнації і випростовуюсь. У цю мить я чую, як у будинку навпроти відчиняється вікно. Мені не треба виглядати, аби дізнатися, що там таке. Я обережно нахиляюсь над столом, ніби хочу щось зробити біля машинки, і крадькома зазираю в маленьке люстерко, поставлене так, щоб можна було стежити за вікном. Це, як завжди, Ліза — дружина різника Вацека. Вона щойно встала і тепер позіхає та потягується гола біля вікна. Вулиця стара, вузька, і ми можемо бачити Лізу, а вона — нас. Ліза тому й стоїть там, що знає про це. Раптом вона розтягує свій великий рот у широкій усмішці і показує на люстерко, яке помітили її яструбині очі. Сердитий, що спіймався на гарячому, я вдаю, ніби не бачу цього, і, пускаючи хмарки диму, відходжу

од вікна. За хвильку я знов повертаюся. Ліза глузливо сміється. Я виглядаю у вікно, але не дивлюсь на неї, а вдаю, ніби киваю комусь на вулиці. Для більшої переконливості я ще й посилаю рукою поцілунок.

Ліза клює на це. Їй кортить дізнатися, хто там, і вона вихиляється з вікна. Однак вулиця порожня. Тепер уже сміюся я. Ліза сердито тикає себе пальцем у лоб і зникає в кімнаті.

Власне, я й сам не знаю, навіщо влаштовую цю комедію. Ліза — жінка, як кажуть, розкішна, і я знаю чимало людей, які охоче заплатили б кілька мільйонів, щоб кожного ранку бачити таку картину. Я теж залюбки дивлюся на неї, але мене дратує, що ця ледача жаба, яка тільки опівдні виповзає з ліжка, так безсоромно впевнена в своїй принадності, їй ніколи не спадає на думку, що не кожен так одразу й захоче переспати з нею. А втім, їй це зовсім байдуже. Вона стоїть собі біля вікна з чорною гривою, з зухвалим носом, водячи своїми білими, ніби з першокласного каррарського мармуру, грудьми, як нянька іграшкою перед немовлям. Якби в неї було під руками кілька повітряних куль, вона залюбки бавилась би ними. А оскільки вона гола, то бавиться своїми грудьми. Їй усе одно. Ліза просто радіє, що живе, що чоловіки вмирають за нею. Потім вона забуває про це й жадібно накидається на сніданок. А різник Вацек тим часом забиває десь старих виснажених візницьких шкап.

Ліза з'являється знову. Вона приліпила собі вуса і страшенно задоволена своєю витівкою. Вона вітається по-військовому, і я вирішую, що Ліза безсоромно перекирвляє нашого сусіда, відставного фельдфебеля Кнопфа, але тут раптом згадую, що єдине вікно зі спальні Кнопфа виходить на подвір'я. А Ліза досить хитра і знає, що з сусідніх будинків її не видно.

Раптом, ніби десь прорвалась звукова перепона, зазвонили дзвони на церкві Божої Матері. Церква стоїть у кінці вулиці, й удари гримлять, наче падають до кімнати просто з неба. У ту ж мить я помічаю жовту, як диня, лисину свого хазяїна, що майнула повз вікно, яке виходить на подвір'я. Ліза, показавши язика, зачиняє вікно.

— Щоденну спокусу святого Антонія знову подолано.

Георгу Кролю допіру минуло сорок років, але голова в нього блищить, як кегельбан у літньому ресторані Болля. Вона блищить, відколи я знаю Кроля, а знаю я його понад п'ять років. Вона так блищить, що в окопах, де стояв наш полк, було видано спеціальний наказ, щоб Георг і за найбільшого затишся не знімав сталеву каску — навіть найсумірнішому ворожому солдатові кортіло вистрілити в його лисину, щоб переконатись, чи це, бува, не величезна більярдна куля.

Я стаю струнко і рапортую:

— Штаб фірми «Кроль і сини»! Стежимо за ворогом! Підозрілий рух частин у районі різника Вацека!

— Ага, — киває Георг, — Ліза робить ранкову гімнастику. Вільно, єфрейторе Бодмер! Чому ви не носите в передобідню пору шори, як кінь литавриста кавалерійської капели, щоб зберегти свою доброчесність? Хіба ви не знаєте трьох найцінніших речей у житті?

— Як же мені їх знати, пане верховний прокуроре, коли я ще не знаю самого життя?

— Доброчесність, наївність і молодість, — проголошує Георг. — Хто раз позбудеться цих якостей, той уже більше ніколи не матиме їх. А що може бути безнадійніше за досвід, старість і голу інтелігентність?

— Бідність, хвороба й самотність, — заперечую я і стаю вільно.

— Це просто інші назви досвіду, старості й заблудлої інтелігентності.

Георг виймає в мене з рота сигару, якусь мить розглядає її і визначає, як колекціонер метелика:

— Здобич із фабрики металевих виробів.

Потім дістає з кишені золотисто-брунатний мундштук, застромлює в нього сигару і затягується нею сам.

— Я не маю нічого проти конфіскації сигари, — кажу я. — Це грубе насильство, однак на щось інше ти, колишній унтер-офіцер, не здатний. Але навіщо тобі мундштук? Я ж не сифілітик.

— А я не гомосексуаліст.

— Георгу, — зауважую я, — на війні ти моєю ложкою їв гороховий суп, який я крав на кухні. А ложку я носив за брудною халявою і ніколи не мив.

Георг розглядає попіл із сигари — білий як сніг.

— Війна скінчилась чотири з половиною роки тому, — повчально говорить він. — Тоді безмежне лихо зробило нас людьми. Сьогодні ж безсоромне полювання за наживою знову перетворило нас на розбійників. І, щоб замаскувати це, нам тепер потрібен лоск. Его! Але чи не знайдеться в тебе ще однієї бразильської? Фабрика металевих виробів ніколи не пробує підкупити чужих службовців тільки однією сигарою.

Я виймаю з шухляди другу сигару і подаю Георгові.

— І все ж мені здається, що інтелігентність, досвід і старість на щось-таки придатні, — кажу я.

Георг усміхається і вручає мені пачку сигарет, у якій не вистачає шести штук.

— Було щось нове? — питає він.

— Нічого. Жодного клієнта. Але я змушений настійно просити в тебе підвищення платні.

— Знову? Адже тобі її тільки вчора підвищили!

— Не вчора, а сьогодні вранці, о дев'ятій годині. На якихось там мізерних вісім тисяч марок. О дев'ятій годині

ранку вони все-таки чогось були варті. Але відтоді курс долара піднявся знову, і я, замість того щоб купити нову краватку, можу лише придбати за них пляшку дешевого вина. А мені потрібна краватка.

— Який зараз курс долара?

— Сьогодні опівдні — тридцять шість тисяч марок. Уранці був ще тільки тридцять тисяч.

Георг Кроль оглядає сигару.

— Тридцять шість тисяч! Просто якесь божевілля! Чим усе це скінчиться?

— Загальним банкрутством, пане фельдмаршале, — відповідаю я. — Однак поки що нам треба жити. Ти приніс гроші?

— Тільки маленький чемоданчик на сьогодні й на завтра на ранок. Асигнації по десять тисяч, по тисячі і навіть кілька пакетів любих старих сотень. Десь біля п'яти фунтів паперових грошей. Інфляція розвивається так швидко, що державний банк не встигає їх друкувати. Асигнації в сто тисяч марок з'явилися тільки два тижні тому, а вже, видно, доведеться друкувати папірці в мільйон марок. Коли ми дійдемо до мільярдів?

— Якщо так триватиме далі, то за кілька місяців.

— Боже мій! — зітхає Георг. — Де та чудова спокійна поратися дев'ятсот двадцять другого року? Тоді за рік курс долара піднявся тільки з двохсот п'ятдесяти до десяти тисяч марок. А про двадцять перший рік нічого й казати — тоді долар піднявся всього на якихось нещасних триста процентів.

Я визираю у вікно, що виходить на вулицю. Ліза тепер стоїть у шовковому халаті, розмальованому папугами. Вона повісила дзеркало на ручку од вікна й розчісує свою гриву.

— Глянь-но сюди, — гірко кажу я. — Вона не сіє, не жне, а Отець небесний годує її. Цього халата вчора ще

не було. Шовк цілими метрами, а я не можу нашкрябати навіть на краватку!

Георг усміхається.

— Ти — скромна жертва часу, а Ліза, навпаки, пливе на повні вітрила по хвилях інфляції. Вона — Єлена Прекрасна спекулянтів. На надгробках тепер не розбагатієш, сину мій. Чому б тобі не торгувати оселедцями чи акціями, як твій друг Віллі?

— Тому, що я сентиментальний філософ і залишусь вірним надгробкам. То як же з підвищенням платні? Філософам теж доводиться робити деякі витрати на гардероб.

— Ти не можеш купити краватку завтра?

— Завтра неділя, і вона мені буде потрібна.

Георг приносить із передпокою чемоданчик з гроши-ма, дістає з нього два пакети й кидає мені.

— Вистачить?

Я переглядаю пакети. Це здебільшого сотні.

— Дай ще з півкіло цих шпалер, — кажу я. — Тут щонайбільше п'ять тисяч. Спекулянти-католики кладуть стільки в церкві на тацю під час служби Божої, та ще й соромляться, що вони такі скупі.

Георг шкрябає свій лисий череп — атавістичний рух, який йому зовсім ні до чого. Потім простягає мені третій пакет.

— Слава Богу, що завтра неділя, — каже він. — Курс долара не підніметься. Єдиний день на тиждень інфляція стоїть на місці. Напевно, Богові й на думку таке не спадало, коли він створював неділю.

— А в якому, власне, ми становищі? — питаю я. — Чи ми збанкрутували, чи справи наші йдуть блискуче?

Георг глибоко затагується сигарою.

— Я гадаю, що сьогодні в Німеччині ніхто не знає, в якому він становищі. Навіть всемогутній Стиннес не знає. Ті, що збирали гроші, звичайно, збанкрутували.